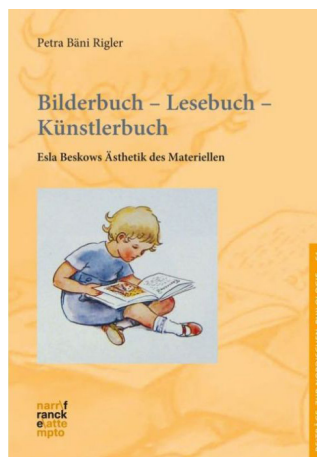


Review/Recension

PETRA BÄNI RIGLER
**BILDERBUCH –
LESEBUCH –
KÜNSTLERBUCH**
Elsa Beskows Ästhetik des Materiellen

Tübingen: Narr Francke Attempto,
2019 (304 s.)



Böcker bär vittne om de idéer som en författare vill föra ut till läsarna med hjälp av spännande, underhållande och fantasieggande berättelser. De vittnar också om produktionsprocessen, där samhällliga, marknadsekonomiska samt estetiska överväganden styr den faktiska utformningen av boken och dess materialitet. I avhandlingen med titeln *Bilderbuch – Lesebuch – Künstlerbuch. Elsa Beskows Ästhetik des Materiellen* (2019) undersöker Petra Bäni Rigler Elsa Beskow som pedagog och framförallt som bokkonstnär.

Huvudtesen hon driver är att "Elsa Beskow ville först och främst stimulera barnet till att lära sig att läsa och skriva (framförallt de minsta barnen)" (278)¹ och Bäni Rigler underbygger den genom att ringa in Beskows *Lese- und Schreibkonzeption*, det vill säga metoder för att främja barns läs- och skrivutveckling. Utöver det lyfter hon fram barnbokens betydelse som kulturgods och huruvida Beskows bilderböcker präglas av en egen konstnärlig stil, där hon skriver in sig i en kvinnlig konstnärlig diskurs som var utmärkande i början av 1900-talet. Som teoretiskt ramverk för sin undersökning väljer Bäni Rigler dels en kultur- och konsthistorisk contextualisering, dels bottenar analysen i litteraturvetenskapliga och framför allt litteraturdidaktiska teorier samt i materialitetsforskning.

Bäni Rigler disputerade 2017 i nordisk filologi vid universitetet i Zürich och den primära målgruppen för avhandlingen, som publicerades 2019, är alltså tyskspråkiga läsare, skandinavister, konsthistoriker och personer med ett pedagogiskt intresse för Beskows

©2020 C. Löwe. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 3.0 Unported License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Citation: Barnboken - tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken - Journal of Children's Literature Research, Vol. 43, 2020 <http://dx.doi.org/10.14811/clar.v43.537>

bilder- och läseböcker. Nordiska läsare och forskare må vara bekanta med den inledande biografiska presentationen och den omfattande beskrivningen av såväl den svenska bilderbokens historia som kvinnlighetsdiskurser, av moderns roll som folkbildare och i det egna hemmet och av reformpedagogiska strömningar runt 1900 med Ellen Key i spetsen. Bäni Rigler bidrar dock med nya intressanta infallsvinklar. Enligt Bäni Rigler har forskningen hittills mest fokuserat på Beskows reformpedagogiska engagemang i den praktiska kontexten och kommit fram till att författaren och konstnären inte skulle ha varit intresserad av att delta i en teoretisk diskurs om pedagogik. Dock har man förbisett att hennes medvetna arbete med böckernas materiella gestaltning i form av omslag, layout, färgsättning, papperskvalitet och typografi är uttryck för ett genomtänkt pedagogiskt koncept, något som Bäni Rigler vill lyfta fram genom att analysera fyra fokusområden: bokens materialitet, typografi, konstnärliga gestaltning samt huruvida bokens utformning bidrar till att barn på ett lustfyllt sätt lär sig att läsa. *Puttes äventyr i blåbärsskogen* (1901) och de hittills föga undersökta *Vill du läsa?* I-III (1935-1937) utgör huvudmaterialet, men analysen baseras också på olika utgåvor av andra böcker av Beskow såsom *Vill du måla?* (1898-1934), *Tant Grön, tant Brun och tant Gredelin* (1918), *ABC-resan* (1945) samt *Röda bussen och gröna bilen* (1952). Med hjälp av ett gediget arkivmaterial i form av omslag, bilder och utdrag ur Beskows korrespondens med förläggare växer en omfattande bild av den konstnärliga processen fram.

Beskows pedagogiska grundsyn kan sammanfattas med att barns speciella sätt att se på världen manifesterar sig i att barn lär sig läsa med "hela kroppen, alla sinnen och mycket fantasi" (279). Detta ska främjas genom "förbindelsen mellan muntlighet och teknik", och det är inte längre "bara munnen som stavar och fingrarna som skriver, snarare är det ögonen ... som spelar en stor roll" (279). Beskow avbildar därför ofta barn som på ett lustfyllt sätt försjunker i läsandet, lekfullt lär sig att avkoda bokstäver eller koncentrerat läser högt för varandra.

Det intermediala samspelet mellan text och bild illustreras med en sida ur läseboken *Vill du läsa?* för första skolåret. I texten på vänster sida berättar Lisa för sin fröken hur hon med hjälp av farfar har lärt sig att läsa (227). Brevet, skrivet med den för Beskow typiska handstilen och i versaler, förmedlar kulturella konventioner, exempelvis läsriktning, men också genretypiska drag. Skrivfel som har målats över visar på barnets försök att bemästra kulturtekniken och att inte allt kan lyckas första gången. Den tillhörande enkla teckningen på nedre delen av sidan imiterar ett barns konstnärliga förmåga och

visar hur farfar ritar bokstäver med sin käpp medan Lisa tittar på. I tekniken omtolkas visuell information från texten samtidigt som den knyter an till en annan sida i början av läseboken, där farfar, den här gången avbildad i en mer konstnärlig stil i färg, ritar upp bokstäver för Lisa. Lisas brev är inte bara en "bruksanvisning" för hur man kan lära sig läsa och skriva – placeringen av bilden med titeln "Lisa Lär Läsa" i början och brevet mot slutet av läseboken har även en spatial och temporal innebörd. Från att teckna-läsa-skriva på gårdsplanen har Lisa lärt sig bemästra en viktig kulturteknik, vilket hon visar på genom att teckna-läsa-skriva på ett papper. Att det ligger flera boksidor emellan i läseboken förstärker intrycket av att det är en process som kräver tid och övning. Med exempel som det här ger Bani Rigler bevis för Beskows pedagogiska tankar om läs- och skrivutveckling, samtidigt som hon lyfter fram hur läsning och konst samverkar. Beskows böcker stimulerar barnet till kreativ sysselsättning med fokus på läsning samtidigt som den genomtänkta konstnärliga utformningen bidrar till en estetisk upplevelse och skolning.

Förtjänstfullt drar Bani Rigler i sina teoretiska resonemang paralleller till Walter Benjamin och Paul Valéry och deras tankar om läsutveckling och sätter därmed in Beskows verk i en större europeisk kontext av reformpedagogiska idéer, där också bokens materialitet som en viktig faktor uppmärksammas. Materialitetsforskning har haft sin plats i barn- och ungdomslitteraturforskningen – Bani Rigler nämner särskilt Lena Kåreland och Barbro Werkmästers *Möte med bilderboken. Ett studiematerial* (1985), Ulla Rhedins *Bilderboken. På väg mot en teori* (1992), Maria Nikolajeva och Carole Scotts *How Picturebooks Work* (2001) och Elina Drukers *Modernismens bilder. Den moderna bilderboken i Norden* (2008). Dock konstaterar Monika Schmitz-Emans i "Bücher für Kinder, Künstlerbücher, neuere Buchliteratur" och Klaus Müller Wille i "Das Lesen neu erfinden" i *Schnittstellen der Kinder- und Jugendmedienforschung* (2019) ett tilltagande intresse för bokens materialitet och dess betydelse för unga läsares kreativa förhållningssätt till böcker. Bani Rigler analyserar aspekter som papperskvalitet, böckernas format och omslag och hur ekonomiska överväganden, som exempelvis materialbrist under andra världskriget, har påverkat Beskows konstnärliga beslut. Hur den under sent 1800-tal uppkomna Arts and Crafts-rörelsen som värdesätter hantverk influerade Beskow blir tydligt i typografin, som har ett högt igenkänningsvärde även idag. Typografin är utformad för att vara lättläst i läseböckerna, men kan också ses som ett uttryck för Beskows konstnärlighet i hennes bilderböcker.

Ett eget kapitel ägnar Bäni Rigler åt redaktionella bearbetningar, Bäni Rigler använder här begreppet *Transmissionen*. Genom exemplet *Puttes äventyr i blåbärsskogen* – i flertalet upplagor från 1901 till och med 2015 i svenskt original och tysk översättning – undersöker hon hur trycktekniska anpassningar och förändringar påverkar boken så till den grad att det ”kan leda till bokformer som inte längre har mycket gemensamt med de ursprungliga bokkonstverken eller artefakter av bokkonstnärinnan” (280). För en bokälskare är den noggranna analysen i kapitlet förvisso en sorglig läsning, men kapitlet lämnar ett viktigt bidrag till förståelsen av materialitetens betydelse för en bokupplevelse.

Bäni Rigers analytiska arbete med Elsa Beskows verk riktar fokus på Beskow som bokkonstnärinna, influerad av sin samtida samhällseliga utveckling, och på hennes förmåga att uttrycka sin egen konstnärliga stil. Läsare som snarare förknippar Beskow med nationalromantiken kan genom Bäni Rigers avhandling upptäcka Beskows modernitet, som bland annat uttrycks genom hennes pedagogiska tankar. Hon uppmuntrar barnet till en kroppslig aktivitet där skaparlusten och tilltron till den egna färdigheten att lära sig läsa och skriva betonas, vilket fortfarande känns aktuellt och relevant. Med sitt arbete bidrar Bäni Rigler till att vidga räckvidden för intermediala analyser genom att också inkludera materialitetsaspekter och undersöka deras betydelse för samverkan mellan text och bild och för boken som helhet. I detta ligger avhandlingens stora förtjänst.

Corina Löwe
Docent i tyska
Linnéuniversitetet

Noter

1 Alla svenska citat ur *Bilderbuch - Lesebuch - Künstlerbuch* är hämtade från det svenska abstractet (278-280).